

ОПЕРАТИВНІ ПІДРОЗДІЛИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ОБІГУ СИЛЬНОДІЮЧИХ ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ, ІНШИХ СИЛЬНОДІЮЧИХ РЕЧОВИН

Томма Р. П., Ніколаєнко Р. А.

Стаття присвячена вивченню державної системи протидії злочинам у сфері обігу фальсифікованих лікарських засобів, психотропних речовин і прекурсорів, інших сильнодіючих речовин, ролі оперативних підрозділів в державній системі протидії злочинам у сфері обігу фальсифікованих лікарських засобів, елементів, які необхідні для їх участі в державній системі шляхом виявлення та документування злочинів, що пов'язані з виготовленням та розповсюдженням фальсифікованої лікарської продукції, психотропних речовин і прекурсорів, чинників, які впливають на ефективність роботи оперативних підрозділів під час документування правопорушень цього напрямку та шляхів їх подолання.

Ключові слова: фальсифіковані лікарські засоби, державні закупівлі, протидія злочинам, лікарські засоби, психотропні речовини, вироби медичного призначення, розпорядники державних коштів, суб'єкти господарювання.

Tomma R. P., Nikolaienko R. A. Operational units as an element of the state system of combating crimes in the sphere of circulation of strong psychotropic substances and precursors, other strong substances

The article is devoted to the study of the state system of combating crimes in the sphere of circulation of falsified medicinal products, psychotropic substances and precursors, the role of operative units in the state system of combating crimes in the sphere of circulation of falsified medicinal products, elements that are necessary for their participation in the state system by detecting and documenting crimes, related to the manufacture and distribution of falsified medicinal products, psychotropic substances and precursors, factors that affect the effectiveness of operational units when documenting offenses in this direction and ways to overcome them.

Key words: falsified medicinal products, government procurement, crime prevention, medicines, psychotropic substances, medical products, managers of state funds, business entities.

Постановка проблеми. Результати аналізу функціонування державної системи протидії обігу фальсифікованих лікарських засобів свідчать про

наявність ряду чинників, що суттєво знижують її ефективність. Склалася ситуація, що характеризується певними тенденціями: контролюючі (регулятивні) органи протидіють обігу фальсифікованих лікарських засобів, субстанцій (Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками), а правоохоронні органи (Департамент боротьби з наркозлочинністю Національної поліції України) та інші, протидіють саме злочинам (або правопорушенням), що пов'язані з виготовленням та розповсюдженням фальсифікованих лікарських засобів, наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів - тобто, вирішуючи одне завдання, зазначені суб'єкти мають різну компетенцію і різний інструментарій для його вирішення. Але разом з тим, при реалізації окремих елементів системи протидії (або на різних етапах державного контролю обігу лікарських засобів) реалізація їх повноважень неможлива (або значно ускладняється) без налагодження взаємодії. Окрім цього, внаслідок дерегуляції економіки, контролюючі органи позбавлені (в тому числі і тимчасово) ряду повноважень, наприклад, мораторій на перевірку суб'єктів господарювання, а працівники оперативних підрозділів, які наділені достатнім обсягом повноважень щодо проведення оперативно-розшукових заходів у секторі економіки, приділяють недостатньо уваги як питанням виявлення зазначених злочинів, так і питанням щодо їх запобігання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Певні аспекти проведення оперативно-розшукових заходів щодо протидії обігу фальсифікованої лікарської продукції, тактики виявлення та документування окремих злочинів в цій сфері, взаємодії з іншими правоохоронними органами та органами, що контролюють обіг фармацевтичної продукції та психотропних речовин дослі-

джено в роботах В.І. Василичука, А.М. Лисенка, С.І. Ніколаюка, Д.Й. Никифорчука, Р.А. Ніколаєнко та інших авторів, проте це питання потребує комплексного аналізу державної системи протидії злочинам у сфері обігу фальсифікованих лікарських засобів, психотропних речовин та прекурсорів, який повинен об'єднати роботу оперативних підрозділів та системний економіко-правовий аналіз, який здійснюється суб'єктами державного контролю фармацевтичного ринку, що дозволить не тільки отримати реальну картину стану оперативної обстановки на фармацевтичному ринку, але й виявити конкретні причини та умови вчинення правопорушень в цій сфері, персоніфікувати осіб, які є організаторами зазначених злочинів.

Метою статті є визначення ролі оперативних підрозділів в державній системі протидії злочинам у сфері обігу фальсифікованих лікарських засобів психотропних речовин та прекурсорів та надання пропозицій з метою підвищення ефективності протидії незаконного обігу зазначених виробів з врахуванням можливостей оперативних підрозділів.

Виклад основного матеріалу. Головні зусилля оперативних працівників, особливо у період воєнного стану, спрямовано саме на виявлення злочинів у таких пріоритетних напрямках економіки, як бюджетна сфера, агропромисловий комплекс (далі - АПК), фінансово-кредитна система, сфера банківської діяльності, паливно-енергетичний комплекс (далі - ПЕК) тощо [4, с. 91]. На думку О.Я. Сеніча, головна причина такої байдужості криється в тому, що на сьогодні більшість суб'єктів споживчого ринку в Україні є приватної форми власності, і тому злочини, що вчиняються у цій сфері, здебільшого завдають шкоду споживачам або правовласникам торгових марок, а не державі [6, с. 175]. Тобто, функції регулюючих органів обмежені законодавчо (і в результаті вони не мають змоги суттєво вплинути на ситуацію фармацевтичного ринку щодо обігу фальсифікованих лікарських засобів, субстанцій), а оперативні підрозділи, внаслідок роботи по пріоритетним напрямкам, не приділяють належної уваги виявленню та документуванню зазначених злочинів. Але слід враховувати, що лікарські засоби, субстанції, психотропні речовини та прекурсориспецифічна продукція, безпеку та якість якої споживач не у змозі перевірити самостійно (і не у змозі відмовитися від їх придбання, оскільки вони для окремих категорій населення виступають як товари першої необхідності), а контролюючі органи здійснюють лише вибірковий контроль

(оскільки не мають відповідних на те засобів), тобто якість і безпека окремих одиниць лікарської продукції та медичних психотропних засобів не перевіряється в повному обсязі, а відповідно, не гарантується їх якість.

Тому основне наше завдання є визначення ролі оперативних підрозділів в державній системі протидії злочинам у сфері обігу фальсифікованих лікарських засобів, психотропних речовин, прекурсорів та надання пропозицій з метою підвищення ефективності протидії зазначеним кримінальним правопорушенням з врахуванням можливостей оперативних підрозділів. Тобто, ми розглядаємо не повністю організацію діяльності оперативних підрозділів, а лише ті елементи, які необхідні для їх участі в державній системі протидії обігу фальсифікованих лікарських засобів, психотропних речовин та прекурсорів шляхом виявлення та документування зазначених кримінальних правопорушень.

На ефективність реалізації своїх функцій оперативними підрозділами впливають ряд негативних чинників, для усунення яких нами розроблені шляхи їх подолання.

Зусилля контролюючих органів спрямовані (в основному) не на джерело (виробників) фальсифікованих лікарських засобів, а на суб'єктів фармацевтичного ринку, які реалізують фальсифіковані лікарські засоби, психотропні речовини. Зазначена ситуація є наслідком того, що під час надання ліцензії на виробництво лікарських засобів, інших медичних виробів суб'єкти ліцензування не мають інформації про намір виробника виготовляти фальсифіковані лікарські засоби, а факт виготовлення стає відомим тільки після фіксації факту реалізації; оперативні підрозділи не приймають участі а ні у процедурі ліцензування, а ні у перевірці дотримання умов ліцензування, цей чинник зазвичай корелюється з корумпованістю (або недобросовісністю) працівників регуляторних (ліцензійних) органів; оперативні працівники не здійснюють оперативний пошук фактів порушень умов ліцензування, оскільки такі дії не є правопорушенням (у зв'язку з декриміналізацією ст. ст. 202, 203 Кримінального кодексу України), а отже відсутня компетенція державних суб'єктів щодо виявлення ознак фальсифікації лікарських засобів на стадії підготовки, а також не реалізується профілактична функція оперативних підрозділів [5, с. 49-51].

Як негативний чинник можна відмітити низький рівень участі правовласників торгових марок лікарських засобів у протидії обігу фальсифікова-

них лікарських засобів, а також організацій виробників лікарських засобів, які здійснюють власні перевірки, внаслідок чого практично відсутня їх взаємодія з правоохоронними органами; виробники лікарських засобів (в основному представники закордонних компаній) під час моніторингу фармацевтичної торгівельної мережі виявляють (за різними ознаками) серію фальсифікованих лікарських засобів, психотропних речовин та прекурсорів, які реалізуються під «їх» торгівельною маркою, але звертаючись до регулятора (наприклад, Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками) не підтверджують свою заяву результатами лабораторних досліджень (оскільки вони заявляють в багатьох випадках про порушення прав інтелектуальної власності, а не фальсифікації), внаслідок чого відсутність документального підтвердження даних про фальсифікацію, ступеню небезпеки для здоров'я, ознаках фальсифікату (оскільки відсутні зразки) не дозволяє надати кваліфікацію дій осіб (як варіант - порушення умов ліцензування; адміністративна відповідальність; кримінальна відповідальність), і відповідно визначити повноваження якого суб'єкта протидії повинні бути реалізовані у цих випадках.

Так само виникає проблема і в ситуації, коли споживач, який придбав лікарський засіб чи психотропний препарат, має обґрунтовану підозру, що він є фальсифікованим, то він звертається до правоохоронних органів. Але повторюється вищезазначена тенденція, коли правоохоронці вимушені звертатися за підтвердженням факту фальсифікації до регулятора, оскільки в них відсутні методики експрес-аналізу і, як наслідок, правоохоронні органи змушені звертатися в сторонні організації, які до того ж (у випадку підробки лікарських засобів закордонного виробництва) не в змозі провести експертизу (оскільки вона передбачає наявність контрольних зразків).

Також суттєвим чинником є низький рівень взаємодії правоохоронних органів з регуляторами та учасниками фармацевтичного ринку; не встановлено на законодавчому рівні порядок надання інформації про виявлені (вилучені) фальсифіковані лікарські засоби правоохоронним органам, тобто, аптечна мережа продовжує реалізовувати лікарські засоби, чи психотропні речовини що знаходяться в карантині, а правоохоронні органи не здійснюють їх вилучення з обігу.

Перше проблемне питання формально полягає у відсутності ефективного інформаційного забезпечення оцінки оперативної обстановки по

лінії протидії незаконному обігу фальсифікованих лікарських засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

Ми погоджуємося з думками науковців, що для ефективної протидії зазначеним правопорушенням є необхідним моніторинг, який би об'єднав кримінальну розвідку (або негласну роботу оперативних підрозділів) та системний економіко-правовий аналіз, що дозволить не тільки отримати реальну картину стану оперативної обстановки на фармацевтичному ринку, але й виявити конкретні факти злочинів; персоніфікувати осіб, які є найменш вразливими суб'єктами зазначених правопорушень (наприклад, корумпованих посадовців контролюючих органів). В організаційному відношенні моніторинг - це система постійного відслідковування та оцінки криміногенних процесів, але оскільки виключно на підставі статистичної звітності Національної поліції України зазначену оцінку провести неможливо, то виникає необхідність такої побудови, щоб вихідні дані та засновані на них аналітичні оцінки охоплювали весь фармацевтичний ринок [4; 6].

На сьогодні створено міжнародну систему швидкого повідомлення, яка охоплює контактних осіб та представників країн Західно-Тихоокеанського регіону, Всесвітня організація охорони здоров'я (надалі - ВООЗ), а також окремі агенти-партнери (виробники або дистриб'ютори в окремих країнах). Зазначена система - це модульована електронна комунікаційна мережа, в якій інформація про випадки фальсифікації певного лікарського засобу, психотропної речовини, прекурсорів розповсюджується шляхом надсилання електронного бланка повідомлення (або в секретаріат - електронною поштою або факсом, які вводяться в систему). Але науковці відмічають невисоку ефективність функціонування зазначеної системи, що зумовлено, на їх думку, обов'язковістю участі у її функціонуванні країн-виробників фальсифікованих лікарських засобів та країн-споживачів з корумпованою регуляторною та правоохоронною системою [6, с. 49] (а на нашу думку, також впливом міжнародних корпорацій, що діють на фармацевтичному ринку і яким не вигідна «компрометація» їх продукції).

На нашу думку, з метою якісного моніторингу, необхідно забезпечити прозорість та доступність інформаційних баз даних Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, особливо у частині порушень законодавства, що регулює фармацевтичний ринок. Адміністратором такої системи повинен бути

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

основний регулятор фармацевтичного ринку (наразі - Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками). Інформаційний банк даних повинен включати: дані про суб'єктів господарювання, які отримали ліцензію на здійснення господарської діяльності на фармацевтичному ринку; адреси здійснення такої діяльності; зареєстровані лікарські засоби, сильнодіючі психотропні речовини та прекурсори природного та синтетичного походження (в тому числі і іноземного виробництва); лікарські засоби, які знаходяться в карантині (із зазначенням терміну карантину) за підозрою у фальсифікації; лікарські засоби, психотропні речовини вилучені з обігу як фальсифіковані (з реквізитами та зовнішніми ознаками); суб'єкти господарювання, у яких вилучені ліцензії у зв'язку з порушенням правил обігу лікарських засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

Але слід зазначити, що це тільки зареєстровані дані, які вносять регулятори, а призначенням такої системи повинна бути також можливість активної участі інших суб'єктів.

Необхідно зазначити, що у діяльності МВС України був період, коли оперативні підрозділи здійснювали контроль за діяльністю суб'єктів господарювання, починаючи з моменту надання документів на отримання ліцензії і у процесі всього періоду діяльності цього суб'єкта - це стосувалося суб'єктів господарювання, які здійснювали господарську діяльність, пов'язану з обігом наркотичних засобів, сильнодіючих, психотропних речовин та прекурсорів. Цей контроль забезпечувався у нормативно-урегульованій взаємодії з Державною службою контролю наркотичних засобів - тобто тим самим суб'єктом, що на разі функціонально входить до складу Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками. Тому аналогічна компетенція повинна бути нормативно врегульована для одного з оперативних підрозділів Національної поліції України.

Що стосується власне моніторингу фармацевтичного ринку з метою аналізу оперативної обстановки, то ми вважаємо, що він може здійснюватися шляхом запровадження автоматичної інформаційно-пошукової системи, що буде діяти автономно (але з підключенням до інформаційного банку даних Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками) і включати в себе комп'ютерну програму для обліку інформації та створення електронної бази відомостей про лікарські засоби, психотропні препарати

та прекурсори що надійшли та знаходяться в обігу на фармацевтичному ринку (посерійно); відомості про виготовлені фальсифіковані лікарські засоби, що знаходяться в обігу на ринку; ідентифікаційні ознаки (фармакологічні «відбитки») оригінальних лікарських засобів, психотропних речовин для подальшого порівняння з «відбитком»; лікарський засіб, що перевіряються у зв'язку з підозрою у його фальсифікації; інформація, що надійшла від регуляторів та інших контролюючих органів (що здійснюють перевірку суб'єктів фармацевтичного ринку); аналітика публікацій у засобах масової інформації (наприклад, про факти нанесення шкоди здоров'ю внаслідок вживання фальсифікованих лікарських засобів та психотропних речовин); заяви про злочини на об'єктах фармацевтичного ринку; оперативна інформація, отримана спеціалізованим підрозділом та іншими оперативними підрозділами у ході проведення оперативно-розшукових заходів; інформація від слідчих підрозділів, які розслідують ті правопорушення, що пов'язані з незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, перевезенням, пересиланням, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321 Кримінального кодексу України) [2], а також від інших неоперативних підрозділів Національної поліції України - стосовно ознак обігу фальсифікованих лікарських засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

Висновки. З урахуванням зазначеного, ми пропонуємо вітчизняну модель розстановки сил оперативних підрозділів, призначену для протидії злочинам на фармацевтичному ринку. Зрозуміло, що Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками (яка є регулятором) не може мати оперативно-розшукових та процесуальних повноважень, хоча має широку компетенцію для моніторингу та збору відповідної інформації про злочини на фармацевтичному ринку (якої не мають оперативні працівники). Тому необхідно створити міжвідомчу групу, що буде формуватися найбільш досвідченими фахівцями з організації фармацевтичної діяльності, а також представниками правоохоронних органів (таких як: підрозділи стратегічних розслідувань, боротьби з наркозлочинністю Національної поліції України, Державне бюро розслідувань, Державна фіскальна служба, Служба безпеки України), які мають досвід роботи у правоохоронній діяльності і відповідні повноваження для оперативно-розшукової діяльності та розслідування кримінальних

правопорушень, зокрема порушення законодавства про лікарські засоби (передбачених Кримінальним кодексом України), попередження та розслідування правопорушень, пов'язаних із шахрайством у галузі охорони здоров'я, торгівлею фальсифікованою продукцією, враховуючи розвиток страхової медицини, необхідно також віднести до компетенції такої групи протидію шахрайству з медичними страховками тощо.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001р. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. / Верховна Рада Української РСР. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
4. Дарага Р.Д. Протидія підрозділами ДСБЕЗ МВС України злочинам, що пов'язані з виготовленням та розповсюдженням фальсифікованої продукції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 250 с.

5. Ніколаєнко Р.А. Повноваження оперативних підрозділів в державній системі протидії обігу фальсифікованих лікарських засобів. *Організаційно-управлінське та економіко-правове забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів і студентів, м. Черкаси, 15 березня 2018 р. Черкаси : Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, 2018. С. 49-51.

6. Сеніч О.Я. Запобігання злочинам у сфері роздрібної торгівлі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 278 с.

*Томма Р. П.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової
діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

*Ніколаєнко Р. А.,
кандидат юридичних наук,
суддя
Господарського суду Запорізької області*